

Mirzaqul Kh. NORQOBILOV,
Navoi State Pedagogical Institute
Docent of the Department of History.
Ibn Sino str. 45, 210100, Navoiy, Uzbekistan.
E-mail: norkobilov.m@gmail.ru

DOI: 10.47980/MOTURIDIY/2022/3/6

**САЪДУДДИН ТАФТАЗОНИЙНИНГ
СИЁСИЙ-БОШҚАРУВ СОҲАСИДАГИ
ҚАРАШЛАРИ ВА УНИНГ ТАРИХИЙ
АҲАМИЯТИ**

**SA'DUDDIN TAFTAZANI'S VIEWS IN THE
FIELD OF POLITICAL-MANAGEMENT AND
ITS HISTORICAL SIGNIFICANCE**

**ВЗГЛЯДЫ САДУДДИНА ТАФТАЗАНИ В
СФЕРЕ ПОЛИТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ
И ЕГО ИСТОРИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ**

КИРИШ

Бугунги глобаллашув шароитида рационал билимлар инсониятнинг барқарор тараққиётини таъминлашда муҳим омил бўлиб хизмат қилмоқда. Жумладан, маърифатга интилиш ва уни эгаллаш орқали ижтимоий интеллектни юксалтириш жамиятдаги мавжуд ижтимоий, маънавий-ахлоқий муаммолар ечимини топишда ҳам долзарб аҳамият касб этади. Бу борада жамият аъзоларининг билим олишга бўлган мақсадли фаолияти ва уни эгаллаганлик даражаси маънавий комиллик мезонларидан бири сифатида қаралади. Инсон ўз рационал тафаккури орқали дақиқа сайин янгилашиб турган ижтимоий воқеликни атрофлича ҳис этади ва илмий жараёнда жадал тус олаётган ижобий янгиликларни пухта ўзлаштириб боради. Пировардида, ижтимоий фаол субъект сифатида ўзлигини ҳамда оламни англаши орқали шахс ва жамият ижтимоий-маънавий мавқеининг кўтарилишига сабаб бўлади.

Ижтимоий-тарихий давр контекстида мутафаккирлар томонидан яратилган ғояларни ўрганиш, уларнинг фалсафий билимларини илмий-назарий тадқиқ қилиш жамиятнинг, қолаверса, инсониятнинг ижтимоий-маънавий қиёфасини очиб беришда муҳим аҳамият касб этади.

Республикада маънавият ва маърифат соҳасига алоҳида эътибор қаратилиши натижа-сида буюк мутафаккирларимизнинг илмий ме-

росини ўрганиш, тадқиқ этиш давлат ҳамда жамият ҳаётида пайдо бўлаётган турли муаммолар ечимида самарали механизм вазифасини бажаради. Қолаверса, мамлакатимизда ислом дини илмларининг ижтимоий-маънавий аҳамиятини кенг жамоатчиликка етказиш мақсадида олиб борилаётган ислохотларнинг самараси ўлароқ, айтиш мумкинки, “калом илми тарихи ва унинг бугунги кундаги аҳамиятини илмий тадқиқ этиш” (Мирзиёев Шавкат Миромонович, 2017) маърифий соҳадаги долзарб вазифалардан бири сифатида эътироф этилди.

Маълумки, жамият тараққиётининг барча босқичларида унинг мазмун-моҳияти, миқдор ва сифат кўрсаткичлари, жадаллиги (максимал) ёки мўътадиллиги (нормал) ҳолатлари ёхуд куйи (минимал) даражада эканлиги каби кўрсаткичлар муайян минтақа аҳолисининг тафаккур даражасига ҳамда бир қатор ижтимоий-маънавий омиллар билан бирга рационал билимига ҳам боғлиқдир. Юқоридаги мавзу тўғрисида тарихий давр нуқтаи назаридан фикр юритганимизда, минтақамизнинг мужтаҳид олимлари томонидан маълум бир ҳуқуқий (фикҳий) масалалар юзасидан холис ва адолатли фикр билдирилиши, яъни “ижтиҳод қилиш” ҳамда умумлаштирилган фикрлар юзасидан хулосалар чиқарилиши ислом илмлари ривожига долзарб аҳамият касб этган. Аксинча, етарлича билимга эга бўлмаган шахслар томонидан муайян манба ёки ижтимоий воқеликни нотўғри талқин ва татбиқ қилиниши натижасида содир этилган ҳар қандай хатолик эса, жамият маънавий ҳаётининг издан чиқишига сабаб бўлган. Бундай ижтимоий-сиёсий воқеликлар тарихий давр контекстида мунтазам далилланиб келган. Жумладан, бугунги кунда мамлакатимизда илмсизлик, маърифатга бўлган лоқайдлик, рационал фикрнинг консерватив ҳолати каби ижтимоий муаммоларни ўз вақтида бартараф этишнинг инновацион усул ва воситаларини топиш, давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этишдаги асосий концептуал қарашларнинг негизини ташкил этади.

Давлат томонидан ўрнатилган тартиб-қоидаларга тўғри ва тўлиқ ҳамда мажбуриятни ҳис қилган ҳолда амал қилиш ҳар бир шахснинг фуқаролик бурчи ҳисобланади. Бу масала тарихий давр контекстида сайқалланиб келган ижтимоий воқелик бўлиб, адолатли давлат бошлиғига итоат қилиш, унинг буйруқлари ижросида елкадош бўлиш Шарқ давлатчилиги тенденцияларидан маълум ва машҳур. Халқ орасида “Подшо амри

Аннотация. Мақолада Иккинчи Ренессанс даврининг буюк мутафаккири Саъдуддин Тафтазонийнинг “Шарҳ ал-ақоид” асарида келган айрим ижтимоий ҳолатлар нақлий ва ақлий далиллар асосида ёритилган. Хусусан, ишбоишлар ва уларга бўйсунувчилар ўртасидаги муносабатнинг қийсий таҳлили тарихий контекст ҳамда бугунги кун нуқтаи назаридан тадқиқ қилинган. Ўзбекистонда сиёсий-бошқарув соҳасида олиб борилаётган бугунги демократик ислохотлар замирида халқнинг дарду таъвиши, муаммоли ҳолатларини англаб етадиган, уни бартараф этишга қодир бўлган раҳбар кадрлар масаласи давлат сиёсатининг устувор вазибаларидан бири сифатида эътироф этилди. “Замонавий ишбоиш”ларда асрлар оша қадр топган тарихий анъаналар ва бугунги дунё замонавий билимларининг уйғунлигини таъминлаш объектив зарурият сифатида баҳоланади. Бу эса, жамиятда тез суръатларда “ҳалол вакцинация” жараёнининг юксалишига хизмат қилади. Ислохот феномени негизда пайдо бўлган Тафтазоний маънавий меросининг халқлар ва миллатлар ўртасида ижтимоий тотувликни таъминлашдаги аҳамияти мазкур мақолада диалектик қарашлар асосида ёритилган. Жумладан, минтақаларнинг ислохотлашиш жараёнида пайдо бўлган деструктив оқимларнинг асосиз фикрларига қарши жамиятда ижтимоий мувозанатни таъминлашга хизмат қиладиган зоялар ҳақида сўз боради. Мутафаккир Тафтазонийнинг ҳеч қачон замон ва макон танламайдиган конструктив қарашлари жамиятда истиқомат қилаётган ижтимоий қатлам вакиллари ҳаётининг бир маромда юксалиши, уларда муросасозлик (консенсуслик) масалаларининг тараққий этишига хизмат қилади. Мазкур жараён, давлат ва жамиятнинг, унда яшовчи инсонларнинг манфаатларида юзага келган мувозанат ва консенсус ҳолати зарурият нуқтаи назаридан бугунги кун учун ҳам аҳамиятли жиҳат ҳисобланади.

Калит сўзлар: Ишбоиш, калом илми, тарихий контекст, ижтимоий воқелик, ижтимоий ихтилоф, объектив ижтимоий мезон, ижтимоий қатлам, ижтимоий ҳаёт барқарорлиги, “ҳалоллик вакцинацияси” жараёни.

Abstract. The article, on the basis of narrative and reasonable evidence, highlights some of the social situations highlighted in *Sharh al-Aqid* by Saduddin Taftazani, a great thinker of the Second Renaissance period. In particular, a comparative analysis of the relationship between leaders and subordinates is studied both in a historical context and from the point of view of today. In particular, in the context of democratic reforms carried out in the political and administrative spheres of our country, one of the priority tasks of state policy was the issue of leaders who understand the problems and concerns of the people and are able to solve them. Creating a harmony of historical traditions and modern knowledge about the modern world is assessed as an objective necessity for modern leaders. This will serve to increase the process of “honest vaccination” in society. Based on dialectical views, the article emphasizes the importance of Taftazani's spiritual heritage, which arose on the basis of the Islamic phenomenon, in ensuring social harmony between peoples and nations. In particular, ideas are discussed that serve to ensure social balance in society against the unfounded opinions of destructive religious movements that have arisen in the process of Islamization of the regions. The constructive views of the thinker Taftazani, who never chooses time and space, serve to improve the lives of representatives of social strata living in society, and to develop issues of compromise (consensus) in them. This process, the state of balance and consensus in the interests of the state and society, the people living in it, is still an important aspect from the point of view of necessity.

Keywords: Leadership, theological knowledge, historical context, social reality, social conflict, social stratum, stability of public life, the process of “honest vaccination”

Аннотация. В статье на основе повествовательных и разумных свидетельств (ақлий ва нақлий далил) освещаются некоторые социальные ситуации, освещенные в “Шарх аль-Акаид” Саъдуддина Тафтазани, великого мыслителя периода Второго Ренессанса. В частности, сравнительный анализ отношений между руководителями и подчиненными исследуется как в историческом контексте, так и с точки зрения сегодняшнего дня. В частности, в условиях демократических реформ, проводимых в политической и административной сфере нашей страны, одной из приоритетных задач государственной политики был признан вопрос о лидерах, понимающих проблемы и заботы народа и способных их решать. Создание гармонии исторических традиций и современных знаний о современном мире оценивается как объективная необходимость у современных лидеров. Это послужит увеличению процесса “честной вакцинации” в обществе. В статье на основе диалектических воззрений подчеркивается значение духовного наследия Тафтазани, возникшего на основе исламского феномена, в обеспечении социальной гармонии между народами и нациями. В частности, обсуждаются идеи, служащие обеспечению социального баланса в обществе против необоснованных мнений деструктивных религиозных течений, возникших в процессе исламизации регионов. Конструктивные взгляды мыслителя Тафтазани, никогда не выбирающего время и пространство, служат улучшению жизни представителей социальных слоев, проживающих в обществе, и разработке в них вопросов компромисса (консенсуса). Этот процесс, состояние баланса и консенсуса в интересах государства и общества, живущих в нем людей, и сегодня является важным аспектом с точки зрения необходимости.

Ключевые слова: Руководитель, наука калам, исторический контекст, социальная реальность, социальный конфликт, социальный слой, стабильность общественной жизни, процесс “вакцинации честностью”.

вожиб” деган нақл даврлар оша ўз аҳамиятини йўқотмаган объектив мезон ҳисобланади.

АСОСИЙ ҚИСМ

Жамият тараққиётида юз берган юқоридаги жиҳатларни ўз даврида ислом маърифати ва юксак рационал тафаккур уйғунлигида асослаб берган буюк мутафаккир Саъдуддин Тафтазоний (1322–1390)нинг концептуал ғоялари бугунги кун нуқтаи назаридан ҳам жуда аҳамиятлидир.

Тарихий давр контекстида яратилган бўлса-да, бугунги кун ижтимоий-сиёсий масалалари ечимида аҳамиятли бўлган ва шарқона демократия талабларини ўзида жамлаган Тафтазонийнинг илмий ғоялари юксак тараққий этган фуқаролик жамиятини барпо этишда қимматли манбалар қаторида тадқиқ қилинади. Шу жиҳатдан олганда, Абу Ҳафс Умар Насафийнинг “Ақоид” асари ва мазкур китобнинг шарҳи сифатида дунёга келган Саъдуддин Тафтазонийнинг “Шарҳ ал-Ақоид” асари ислом оламида калом илми борасидаги энг машҳур китоблардан бири сифатида эътироф этилади. Ушбу манба таркибий жиҳатдан калом илмига оид бир неча мавзуларни қамраб олади (М.Норқобилов, 2020).

Жумладан, Абу Ҳафс Умар Насафийнинг “Ақоид” асаридаги “Султонга қарши бош кўтариб чиқилмайди” рукни остидаги мавзуда қуйидаги жумлалар келтирилади.

Маъноси:

“Суннийлик этикоди ва ҳанафий мазҳаби уламолари ихтиёр этган сўзларига кўра, ишбошиларга қарши чиқилмайди, гарчи уларда фосиқлик аломатлари ва раиятга нисбатан зулм содир бўлган бўлса ҳам, уларга эргашган ҳолда орқаларидан туриб жамоат ва ийд намозлари ўқилаверади. Бу масала юзасидан олдин ўтган солиҳ уламолар ҳам худди шундай фикрда бўлганлар. Фақатгина хаворижлар фирқаси бу фикрга қарши чиққанлар” (Саъдуддин Тафтазоний, 2009).

Юқоридаги ҳолатда мутафаккир Насафий сўзлари илмий услубда юксак маҳорат билан ифодаланганлигини кўриш мумкин. Ҳуқуқий (фиқҳий) масалалар қисқа ва лўнда, ҳамма учун тушунарли, ихчам, расмиятчилик ва бадийликдан холи тарзда баён этилган. Ақлий ва нақлий далиллар келтирилмаган. Бу эса, меъерий қонун кучига эга бўлган ҳар бир ҳуқуқий масалани ўқувчининг тезроқ ўзлаштиришига имкон беради. Асардаги барча ҳуқуқий масалалар юқорида таъкидланган тартибда баён этилган.

Абу Ҳафс Умар Насафийнинг муҳокама қилинаётган ақидавий масала юзасидан фикри тугаллангандан сўнг, Тафтазонийнинг мазкур масала юзасидан шарҳи бошланади. Насафийнинг “Султонга қарши бош кўтариб чиқилмайди” рукни остидаги фикрлари Тафтазоний томонидан қуйидагича шарҳланади.

Мазмуни:

“Ўтган солиҳ кишилар ишбошиларга итоат қилиш ақидасига ҳам қалбан, ҳам жисмонан бўйсунитарэдивабунганақлий далил келтиришган: “Тобеинлардан бўлган Зиёд ал-Адавий айтадилар: Абу Бакра билан бирга Ибн Омир ҳузурда эдик, у ёмон кийимларини кийиб, одамларга хутба қилар эди. Шу пайтда мен: Амиримизга қаранглар, у фосиқларнинг кийимини кийиб олган, деб айтдим. У: Жим бўл! Мен Расулulloҳ (с.а.в.)нинг: Ким Аллоҳнинг ердаги султонини хор қилса, Аллоҳ уни хор қилади”, деганларини эшитганман, деди” (Саъдуддин Тафтазоний, 2009).

Мутафаккирларнинг юқорида таъкидланган қарашларидаги аналогик таҳлилда Абу Ҳафс Умар Насафий бир вақтнинг ўзида ҳуқуқий (фиқҳий) масалани баён қилиш билан бирга, ўша замон ва маконда фаолият юритган хаворижлар фирқасининг мазкур ҳуқуқий масалага бўлган муносабатини ҳам раддия шаклида ифодаланини кўриши мумкин. “Султонга қарши бош кўтариб чиқилмайди” деб номланувчи диалектик мавзу юзасидан юқорида баён этилган қарашларнинг нақлий далиллардаги баёнини келтиришга ҳаракат қилдик.

Нақлий далилларнинг аввали бўлган Қуръони каримнинг Нисо сураси 59-оятда: “Эй имон келтирганлар! Аллоҳга итоат қилинг, Пайғамбар ва ўзингиздан бўлган ишбошиларга итоат қилинг. Бирор нарса ҳақида тортишиб қолсангиз, агар Аллоҳ ва охираг кунига имон келтирган бўлсангиз, уни Аллоҳга ва Пайғамбарга қайтаринг. Ана шундай қилиш хайрли ва оқибати яхшидир” (Абдулазиз Мансур, 2006). Қуръони каримнинг мазкур оятлари Яратувчининг инсоният жамоасига итоат қилиш масаласида ҳукмларнинг илоҳий ва инсоний босқичларини тушунтиради. Шунингдек, мутафаккир ахлоқий қарашларидаги ҳурмат ва тавозе каби шарқона фазилатлар мурасасозликнинг юксак намунаси сифатида юқоридаги жумлаларда компенсаторлик вазифасини бажарган.

Амр ибн Оссдан ривоят қилинган ҳадисда Пайғамбар (с.а.в.): “*Кимки раҳбарга чин кўнгулдан қўл бериб, байъат қилса, тоқати етгунича итоат қилсин*”, деганлар. Мазкур жараёнда раҳбарга

итоатсизлик, жамият ижтимоий барқарорлигига рахна солувчи, жамоа аъзолари орасида парокандаликка тарғиб қилувчи омил сифатида эътироф этилади.

Ислом дини тарихига оид бир маълумотда келтирилишича, Абу Бақр Сиддиқ ислом давлатининг раҳбарлигига сайлангунгача бўлган ҳаёти савдогарлик фаолияти билан кечган эди. Халифаликка сайланганидан сўнг, у кишининг тижорий ишлари тўхтаб қолди. Вақт ўтиши билан тарихий тенденцияда савол пайдо бўлади. Халифанинг оиласини боқиш кимнинг зиммасида қолди? Шунда “халифа Абу Бақр иқтисодий ижтиҳод қилади, яъни байтулмолдан ишлатиб, уни кўпайтириш ва эвазига оиласининг нафақаси учун маош олиб туришга қарор қилади. Саҳобалар бунга розилик билдирадилар. Бу ижтимоий воқеалардан ислом давлатида ишга тайинланган кишига ойлик маош белгилаш келиб чиқди” (Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф, 2016). Бу ҳолат давлат раҳбарининг ўз мансаб-лавозимига нисбатан масъулият билан ёндашуви ҳамда “ишбоши”нинг қўл остидаги ходимлари билан мураса йўлида иш тутишини англатади. Буни эса, ўша даврнинг ижтимоий инновацияси десак, хато бўлмайди.

Демак, ҳар бир фуқаро, у хоҳ жамоа раҳбари бўлсин, хоҳ оддий ходим бўлсин, ўз зиммасидаги ҳуқуқ ва мажбуриятларни адо этишда, бирор масала юзасидан низолашаётган инсонлар орасида адолат билан ҳукм юритишда ва бошқа ишларда, аввало, Яратувчи, сўнгра Пайғамбар (с.а.в.)га итоат, кейин ишбошиларга итоат этмоғи лозимлигини асар матнидан англаш мумкин.

МУҲОКАМА

Мазкур ахлоқ нормаси назарий таҳлил қилинса, муайян жамиятда яшовчи ҳар бир фуқаронинг бўйсунishi лозим бўлган уч кўринишдаги ижтимоий ҳолат ҳақида гап боради.

Юқорида таъкидланган тушунчаларнинг фалсафий таҳлили шундан иборатки, нақлий далилдаги биринчи итоат, ўзининг “мен”ини англаб етган ақл-идрокли фуқарода виждон туйғуси шаклланади ва бу туйғу кундалик турмуши давомида моддий ва маънавий эҳтиёжларини қондиришга қодир бўлган ягона зот – Яратувчи эканини англайди. Бундай ҳолатда Яратувчига итоат этиш жараёни инсонга мажбурият ҳиссига нисбатан кўпроқ эртанги кунга умид ва ишонч туйғусини бахш этади.

Яратувчига итоат қилиш унинг илоҳий китоби – Қуръони каримга амал қилиш билан юзага келади. Нақлий далилда келтирилган иккинчи кўринишдаги итоат ҳақида тарихий давр нуктаи назаридан фикр юритсак, Муҳаммад (с.а.в.)нинг суннатларига амал қилиб яшаш комилликка эришувнинг асосий тамойили эканлигини англаб этиш мумкин. Комил инсон мақоми эса, эришиш лозим бўлган пировард натижа, яъни ҳуқуқий-демократик давлат ва фуқаролик жамиятининг асосий манбаини ташкил этади.

Манбада таъкидланган дастлабки икки ҳолатдаги итоат тарихий давр контекстида жамият ёки жамоа учун ҳеч қачон салбий оқибат олиб келмаган, аксинча, ҳар иккала ҳолатдаги бўйсунишнинг элементлари бўлган виждон амри, ҳалоллик, поклик, ўзаро ҳурмат, инсонларнинг бир-бирига яхшилик қилиши каби амаллар ижтимоий муҳитда инсонларда позитив кайфият, давлат ва жамиятнинг барча структурасида тараққиётга олиб борувчи омил бўлиб хизмат қилган (М.Норқобилов, 2021).

Изоҳланаётган “ишбоши” сўзи, замонавий истилоҳда таҳлил қилинадиган бўлса, жамиятнинг ҳар бир тизимидаги раҳбар ва унинг қўл остида бўлган ходим ўртасида вужудга келадиган альтруистик тушунчаларни тўғри шакллантириш билан боғлиқ ҳолда ўрганилади (М.Норқобилов, 2022). Бунда инсоф ва адолат, ҳалоллик ва диёнат, орият, ўзганинг ҳаққига хиёнат қилмаслик, инсонларнинг дардини тинглай билиш каби ахлоқий фазилатлар ҳар қандай жамоа раҳбарининг асосий қуроли бўлмоғи кераклиги уқтирилган. Мазкур тушунчаларни бугунги кун жамият ҳаётига йўналтириб таҳлил қилинганда, раҳбар кадрларда “ҳалол вакцинация” борасидаги фикр-мулоҳазаларнинг шаклланиши ва юксалишида долзарб аҳамият касб этади.

Гуманистик ғояларни тарғиб қилувчи асарларда ҳар бир ишбошининг фаолияти жараёнида бирор масалада ихтилоф пайдо бўлиб, низо келиб чиқса, нақлий далилларнинг аввали бўлган Қуръони каримга ва Пайғамбар (с.а.в.) ҳадисларига мурожаат қилиш адолатнинг энг юксак намунаси эканлиги таъкидланади. Агар бу қоидага риоя этилмаса, муаммонинг ўзича ҳал қилинишига эрк берилса, жамиятда тартиб-интизом бузилади, ҳар бир инсоннинг ақлий қобилияти ва фикрлаш даражаси турлича бўлгани учун турлича зиддиятлар келиб чиқади. Бу эса жамиятда парокандалик, бошбошдоқликни келтириб чиқаради ва давлатнинг таназзулига олиб келади.

НАТИЖА

Бундай салбий ҳолатлар натижаси ўлароқ, биринчидан, ислом фалсафаси ва калом илми инсонларни доимо изланувчан, жамиятда пайдо бўладиган турли кўринишдаги муаммолар юзасидан ҳозиржавоб бўлишга чорлайди. Иккинчидан, ислом фалсафаси ҳар қандай замон ва маконда юзага келадиган турли муаммоларга тўғри ечим топиш имконини беради. Учинчидан, агар Қуръони каримда ҳам, ҳадисда ҳам аналогияси мавжуд бўлмаган масала юзасидан ечим зарурияти пайдо бўлса, бу масаланинг ечими ишбошиларга ҳавола қилинади.

Шуни таъкидлаш керакки, “ишбошиларга итоат” масаласи асрлар давомида турли эътиқодда адашган оқимлар таъсирида турлича ижтимоий қиёфа касб этган. Бугунги кунда ҳам бу масала давлат сиёсати даражасидаги долзарб масала сифатида эътироф этилмоқда. Юқоридаги манбаларда келтирилгани каби мазкур мавзу давлат ва жамият барқарор тараққиётининг муҳим фактори сифатида ислом феноменидан ўрин эгаллаган. Қолаверса, тарихий контекстда яратилган барча шу каби манбалар мазкур масаланинг долзарблигини тўлиғича далиллайди. Тафтазонийнинг ғоялари бугунги кунда ислом ниқоби остида давлат ва жамият тараққиётига қарши фаолият юритаётган оқимларнинг қарашлари ноўрин эканлигини исботлайди ва уларнинг кўтариб чиқаётган ҳар хил даъволари фақат ўзларининг ғаразли мақсадларини ниқоблашдан ўзга ҳолат эмаслигини кўрсатади.

Мақолада “ишбоши” деб таржима қилинган сўзлар матнларда “имом” (الإمام) шаклида келган. Ақидавий қарашларнинг истилоҳида “имом” сўзи икки маънода келади. Биринчиси, давлат раҳбари сифатида гавдаланса, иккинчиси, яъни истилоҳдагиси эса, имом-хатиб жумласини ифодалаш учун қўлланилган. Ушбу мақолада мазкур атамага аксарият ўринларда давлат ва жамоа раҳбари нуқтаи назаридан ёндашилган.

Кўпчилик наздида “ишбоши” деганда муайян маънодаги раҳбар қиёфаси намоён бўлади. Бундай ҳолатда масалага бирёқлама ёндашув мантиқий ҳатоликни келтириб чиқаради. Ислом уламолари Қуръони карим оятидаги “ишбоши”ларни шундай тушунтирганлар: ислом ҳуқуқида ижтиҳод, яъни муайян каломий масалага жавоб топа олиш даражасига етган олимларнинг жамланиб, қарор қабул қилишлари ишбошилиқдир. Шу жиҳатларни инобатга олган ҳолда айтиш мумкинки, қарорига бўйсунушлик лозим бўлган ҳар бир тузилма раҳбари ҳам ишбоши ҳисобланади.

Бошқарувда “ишбоши”ларнинг роли масаласини бугунги кун нуқтаи назаридан таҳлил қилиб, жамият ҳаётига татбиқ қилишни мақсад қилинганда, истиқболли раҳбар кадрларни тайёрлаш тизими ҳар кунгидан кўра долзарб тус олганини алоҳида таъкидлаш лозим. Бу жараён давлатимиз ички сиёсатининг муҳим масаласига айланди. Жамият ҳаётининг муайян соҳасидаги мавжуд муаммолар ҳамда уларнинг амалий ечимларини топиш Саъдуддин Тафтазоний асарида таърифи келтирилган “ишбоши”лар зиммасига бир қатор бурч ва мажбуриятларни юклайди. Мазкур мажбуриятни адо этиш учун “энг аввало, раҳбардан ақл-идрок талаб этилади. Ақл идрокли бўлиш билан бир қаторда, раҳбар одам мустаҳкам иродали, имони бутун, ориятли бўлиши билан шарт. У бағрикенг, айни замонда талабчан бўлиши шарт”, – дея таъкидлаган эди Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти Ислом Каримов (Каримов Ислом, 1996).

Бугунги кунда ижтимоий-сиёсий ва ҳуқуқий соҳадаги ислохотларимизнинг самараси ўлароқ, мамлакатимизда ўзининг шахсий фикри, қарашлари ва соҳага нисбатан тўғри, самарали ёндашувга эга бўлган замонавий “ишбоши”ларни масъулиятли лавозимларга тайинлаш масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Раҳбар кадрлар онгида мутафаккирлар маънавий мероси ва замонавий билимларни уйғунлаштириш бугунги куннинг объектив зарурияти ҳисобланади. Бу эса сиёсий етакчилик жараёнининг шаклланишига фундаментал аҳамият касб этади. Бу масалада сиёсий етакчининг роли давлатнинг барқарор тараққиётига, сиёсий ҳаётига, нуқтаи назарига салмоқли таъсир кўрсата оладиган, ижтимоий ҳаёт идеал образининг маънавий қиёфасини шакллантира оладиган, ҳар томонлама етук сиёсатдонлар фаолияти тадқиқотнинг илмий моҳиятини очиб беришда муҳим аҳамият касб этади.

Замонавий “ишбоши”ларнинг ижтимоий-маънавий ва ахлоқий қиёфасини шакллантириш ҳамда бошқарув тизимида адолат тамойилларининг устуворлигини таъминлаш борасида Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев шундай таъкидлайди: “Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик ҳар бир раҳбар... фаолиятининг кундалиқ қоидаси бўлиб қолиши керак” (Мирзиёев Шавкат Миромонович, 2017).

Янгича дунёқарашга эга бўлган замонавий “ишбоши”ларда ахлоқий фазилатларни шакллантириш ва уларнинг ижтимоий адолат ижросини таъминлаш жараёнида ижобий натижалар қўлга киритилаётганига гувоҳ бўлмоқдамиз. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқарув Академияси бу борада жонбозлик кўрсатиб келмоқда.

Юқорида таъкидланган жиҳатларни инобатга олганимизда, “ишбоши”ларда замонавий бошқарув салоҳиятини шакллантириш ва улар онгига миллий кадрятлар руҳини сингдиришда Саъдуддин Тафтазонийнинг концептуал қарашлари маълум маънода назарий манба вазифасини бажаради.

Тарихий давр тенденциясидаги исломий билимлар ва замонавий қарашларнинг далилларидан келиб чиқадиган умумий хулоса шуки, мутафаккир Тафтазонийнинг илмий меросини чуқур тадқиқ этиш, унинг конструктив қарашларини мамлакатимиздаги бугунги демократик ислохотлар жараёнига изчил татбиқ қилиш, маънавий мерос синтези асосида ўзлаштирилган билимларни инсоният камолоти учун йўналтириш масаласи тадқиқотчи олим ва файласуфлар олдида турган долзарб вазифалардан бири ҳисобланади. Буюк мутафаккир Тафтазоний сиймосида, бугунги кунда биз кураётган фуқаролик жамиятининг тарихий асосларида унинг ақл-идроқи, тафаккур тарзи ва ислом илмлари ҳақидаги қарашлари муҳим аҳамият касб этади.

Тадқиқотда Тафтазоний асарларидаги ғояларни давлат ва жамият тараққиётида мамлакат раҳбарининг роли ҳамда аҳамиятини ёрқин далиллар асосида кўрсатиб берган бугунги замон олимларининг фикрлари билан қиёсий таҳлил қилинди.

“Давлат бошлиғининг доно сиёсати ва қатъияти мамлакатни чуқур тангликдан олиб чиққан... Чунки давлат бошлиғи оқилона сиёсат юритганида мамлакатнинг бойлигига бойлик қўшиш, мудофаа қобилятини мустаҳкамлаш, уни обрў-эътиборли давлатга айлантириш мумкин” (А.Ч.Касаев, 2001).

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, Тафтазонийнинг “Шарҳ ал-Ақоид” асарида “султонга қарши бош кўтариб чиқилмайди” мавзуси жамиятда пайдо бўладиган муайян масалаларни ҳал қилиш ваколатига эга бўлган шахсларнинг ўз вазифаларига нисбатан адолат ва инсоф билан ёндашуви ҳамда бунинг натижасида жамият аъзолари орасида тинчлик-тотувлик, муросазозлик, бағрикенглик, ўзаро ҳурмат руҳидаги ҳамкорлик

каби умуминсоний кадрятларни юксалтиришда назарий манба бўлиб хизмат қилади.

Кези келганда шуни ҳам алоҳида қайд этиш керакки, мамлакатимиз Президенти Шавкат Мирзиёевнинг халқ ва давлат манфаати йўлида олиб бораётган прагматик сиёсати алоҳида эътирофга лойиқ. Биргина “халқ давлат идораларига эмас, давлат идоралари халқимизга хизмат қилиш керак” (Мирзиёев Шавкат Миромонович, 2017) шиори остидаги концептуал тамойил бўйича раҳбарларнинг аҳоли олдида ҳисобот бериш тизимининг жорий этилиши, мутафаккир Тафтазоний асаридаги “ишбоши”ларнинг бошқарув соҳасидаги инсоний ва касбий сифатлари ҳақидаги иқтибосининг амалий намунасиدير. Бу эса Тафтазоний асарларининг асрлар оша ўзининг рационал тафаккур бобидаги маърифий аҳамиятини йўқотмаганидан далолат беради.

ХУЛОСА

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, “Ислом ва жаҳон цивилизациясига бебаҳо ҳисса қўшган аждодларимизнинг бой маданий меросини чуқур ўрганиш асосида ёшларнинг онгу тафаккурини шакллантириш” (Мирзиёев Шавкат Миромонович, 2018) масаласининг давлат сиёсати даражасига кўтарилиши ижтимоий ҳаёт саҳнида юзага келаётган долзарб муаммоларни самарали ҳал қилиш имконини беради. Шу жиҳатдан Тафтазонийнинг илмий-фалсафий, маънавий меросини чуқур таҳлил ва тадқиқ этиш асосида, уни демократик ислохотлар жараёнига йўналтириш жамият ҳамда инсонларнинг маънавий юксалиш даражасини белгиловчи омил сифатида эътироф этилади.

Саъдуддин Тафтазонийнинг “Шарҳ ал-Ақоид” асари ва унда келтирилган долзарб мавзу – жамият ижтимоий-сиёсий барқарорлигини таъминлаш ҳамда жамият ҳаётида пайдо бўлган турли хил кўринишдаги янгиликларга тезкор ҳамда оқилона ечим топиш масаласида қимматли назарий-методологик манба вазифасини бажаради. Қолаверса, жамиятда диалектика қонуниятлари барқарор экан, рўй бераётган ҳар бир ижтимоий воқеликка жамоа аъзоларида зарурият категория асосида ечим топиш ҳуқуқий соҳадаги ислохотларимизнинг натижадорлигини таъмин этиш омили бўлади.

Республикамизда олиб борилаётган бугунги демократик ислохотлар замирида ҳам шундай бир

эзгу мақсад мавжудки, унда халқ дардини тинглай биладиган рахбар кадрлар масаласи давлат сиёсати даражасидаги ижтимоий воқеликка айланди. Рахбар кадрларда тарихий анъаналар ва замонавий билимларни уйғунлаштириш масаласи бугунги куннинг объектив зарурияти ҳисобланади. Бу эса, жамиятда “ҳалол вакцинация” жараёнининг юксалишига хизмат қилади.

Саъдуддин Тафтазонийнинг замон ва макон танламайдиган ижтимоий-сиёсий қарашлари жамият қатламларининг уйғун ривожланиши, уларда консенсуслик муносабатларининг шаклланишига хизмат қилади. Мазкур ҳолатлар эса, жамият ижтимоий қатлам вакиллари манфаатларидаги мувозанат ва консенсус ҳолати зарурият нуктаи назаридан бугунги давр учун ҳам аҳамиятлидир.

МАНБА ВА АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. M.X.Norqobilov. (2020). *Philosophical interpretation of socio-political issues in Sa'deddin Taftazani's "Sharh al-aqeed"*.

2. M.X.Norqobilov. *Philosophical interpretation of socio-political issues* iEPRA International journal of Research & Development (IJRD) Monthly Peer Reviewed & Indexed International Online Journal ISII. F. Value, 1.

3. A.Ч.Касаев. (2001). *Ривожланишининг ўзбек модели: тинчлик ва барқарорлик-тараққиёт асоси*. Тошкент: Ўзбекистон.

4. Каримов Ислоҳ. (1996). *Биздан озод ва обод Ватан қолсин*. Тошкент: Ўзбекистон.

5. Ш.М.Мирзиёев. (2018). ПФ-5416-сонли Фармон. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 16 апрелдаги “Диний-маърифий соҳа фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони.

6. Ш.М.Мирзиёев. (2017). *Мурожаатнома*. Тошкент.

7. Ш.М.Мирзиёев. (2017). *Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик ҳар бир рахбар фаолиятининг кундалиқ қоидаси бўлиб қолиши керак*. Тошкент: Ўзбекистон.

8. Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. (2016). *Ҳадис ва ҳаёт*. (Vol. 11). Тошкент: Hilol nashr.

9. M.Norqobilov. (2021). *THE NOTIONS OF FREEDOM OF THE WILL AND ETHICAL (MORAL) CHOICE IN THE WORK "SHARH AL-AQEED" OF SADEDDIN TAFTAZANI*. The Light of Islam.

10. M.X.Norqobilov. (2022). *"Ишбошиларга итоат" масаласи жамият барқарорлигининг муҳим омили сифатида*. Oriental Renaissans: Innovative, educational, natural and social sciences, 869.

11. Саъдуддин Тафтазоний. (2009). *Шарҳ ал-Ақоид ан-Насафий*. Карачи: Мактабат ул-бушро.

12. А.Тулепов. (2013). *Ислоҳ ва ақидапараст оқимлар*. Тошкент: Шарқ НМАК.

13. Шайх Абдулазиз Мансур. (2006). *"Қуръони карим" маъноларининг таржимаси ва тафсири*. Тошкент: Шарқ НМАК.

